

Jacek Chotkowski

Pracownia Badań Rynkowych
Instytut Hodowli i Aklimatyzacji Roślin – PIB

Rynek jako podstawowa instytucja gospodarki – pojęcie, struktury, efektywność

Wstęp

Geneza zjawiska rynku związana jest z procesem narodzin i rozwoju instytucji wymiany jako aktu, a później zwyczaju i normy dawania lub otrzymywania czegoś za coś innego¹. Wymiana utożsamiana jest z procesem (najczęściej powtarzalnym) i może odbywać się na rynku, jak i w formie wymiany pozarynkowej. W tym ujęciu rynki stanowią szczególną instytucję, ukształtowaną zarówno przez utrwalone zwyczaje prowadzenia handlu wymiennego, jak i przez prawo tworzone przez politykę państwa. Ukształtowały się one jako efekt konkurencji między producentami a konsumentami – głównymi aktorami wymiany i stanowią szczególną scenę realizacji tych procesów².

Istotą ekonomii jest uznanie realności niedoborów czynników produkcji (pracy, ziemi, kapitału, przedsiębiorczości), a następnie ocena jak zorganizować społeczeństwo, by umożliwić najefektywniejsze spożytkowania zasobów³. Współczesne główne nurty teorii ekonomicznych uznają, że najwłaściwszym rozwiązaniem tego problemu jest wykorzystanie mechanizmu rynkowego do sterowania alokacją ograniczonych zasobów na różne zastosowania. Mechanizm rynkowy jest charakterystyczną cechą dominującego obecnie na świecie ustroju gospodarczego o nazwie gospodarka rynkowa. Gospodarka rynkowa jest złożonym systemem składającym się z milionów różnych podmiotów (organizacji) podejmujących samodzielne decyzje, kierujących się własnym interesem i związanym z tym ryzykiem, jak: gospodarstwa domowe, przedsiębiorstwa wytwarzające towary lub świadczące usługi, instytucje finansowe, instytucje pośredniczące i marketingowe, administracja państwowa i samorządowa⁴. Swego

---

¹ W. Stankiewicz: *Ekonomika instytucjonalna. Narodziny i rozwój*, PWSBiA, Warszawa 2012, s. 82.

² Ibidem, s. 82–83.

³ P.A. Samuelson, W.D. Nordhaus: *Ekonomia*, t. 1, WN PWN, Warszawa 2004, s. 26.

⁴ M. Nasiłowski: *System rynkowy. Podstawy mikro- i makroekonomii*, Wyd. Key Text, Warszawa 2007, s. 34.

rodzaju fenomenem tego ustroju jest koordynowanie za pośrednictwem systemu cen i rynków działań milionów różnych podmiotów. „Przy danych społecznych zasobach i danej technice, żaden, nawet najbardziej umiętny pianista posługując się komputerem czy wymyślnym planem reorganizacji, nie jest w stanie znaleźć rozwiązania lepszego niż to, jakie zapewnia konkurencyjny rynek: żadna reorganizacja nie zapewni wszystkim większego dobrobytu”⁵.

Rynek należy postrzegać jako kluczową instytucję gospodarki rynkowej. Powinien podlegać on doskonaleniu, aby funkcjonowanie rynku skutecznie stymulowało wzrost efektywności w poszczególnych sektorach gospodarki. Drugą najważniejszą instytucją jest państwo, jako wspólnotowa organizacja ekonomiczna pomagająca w internalizacji efektów zewnętrznych, ograniczaniu zmonopolizowania konkurencyjnej, rozbijająca monopole właściwe i regulująca monopole naturalne z pożytkiem dla podziału nadwyżki, poziomu konsumpcji i wielkości podaży dóbr publicznych⁶.

W niniejszym artykule podjęto próbę scharakteryzowania i uporządkowania najważniejszych pojęć, jakimi posługują się współcześnie ekonomiści, dotyczących rynku, struktur rynkowych i efektywności rynku. Na podstawie studiów literaturowych zdefiniowano pojęcie rynku z uwzględnieniem podstawowych ujęć teoretycznych. Opracowano klasyfikację podstawowych rodzajów struktur rynkowych. Określono uwarunkowania oceny poziomu efektywności funkcjonowania poszczególnych rynków. Analizy tego rodzaju powinny wskazywać jednocześnie na możliwości i kierunki oddziaływania prowadzące do poprawy efektywności funkcjonowania poszczególnych rynków sektorowych, w tym rynku rolno-spożywczego.

Pojęcie rynku

W rozwoju historycznym transakcje kupna-sprzedaży odbywały się w specjalnych miejscach (np. grecka Agora, rzymskie Forum), stąd pierwotnie rynek definiowano jako centralny plac miasta. Etymologia słowa rynek wywodzi się właśnie z niemieckiego słowa ring⁷. Rynek jako miejsce wyraża wąską definicję technicznego (historycznego) określenia rynku. Współcześnie miejsce zawierania transakcji odgrywa mniejsze znaczenie, przykładowo transakcje mogą być zawierane za pośrednictwem łączności teleinformatycznych, handel odbywa się

---

⁵ Ibidem, s. 443.

⁶ S. Domański: *Przedmowa do wydania polskiego*, H.R. Varian, *Mikroekonomia. Kurs średni – ujęcie nowoczesne*, wyd. III, WN PWN, Warszawa 2002, s. 21.

⁷ B. Klimczak: *Mikroekonomia*, AE, Wrocław, s. 62.

również w przestrzeni wirtualnej. W znaczeniu ekonomicznym rynek definiowany i analizowany jest w kilku podstawowych ujęciach:

Rynek jako kategoria ekonomiczna to ogół stosunków wymiennych (towo- rowo-pięniężnych) między sprzedającymi, oferującymi produkty po określonej cenie i reprezentującymi podaż a kupującymi, zgłaszającymi zapotrzebowanie na te produkty znajdujące pokrycie w funduszach nabywczych i reprezentującymi popyt⁸. Rynek jest to więc relacja trzech elementów: podaży popytu i ceny, która kształtuje się w wyniku zetknięcia się podaży z popytem. Inaczej mówiąc, jest to konfrontacja podaży i popytu na dane dobro, która wywiera wpływ na cenę dobra i wielkość wymiany⁹. Stosunkom wymiennym między sprzedawcami a nabywcami towarzyszą procesy negocjacyjne, natomiast równoległym stosunkom między sprzedawcami oraz między nabywcami procesy konkurencyjne¹⁰.

Rynek jako proces wymiany informacji i decyzji oraz forma więzi między sprzedawcami a nabywcami. Rynek funkcjonuje jako nieprzerwanie działający system informacji i wymiany. Przez ciągły proces dawania i brania uczestnicy rynku przechodzą od względnej nieznajomości pragnień i potrzeb innych do dość dokładnego rozumienia ile może zostać kupione i sprzedane i po jakiej cenie¹¹. Uczestnictwo w grze rynkowej prowadzi do powstania specyficznych poziomych więzi między poszczególnymi uczestnikami rynku, próbującymi sprzedać i kupić towar¹². Więzy te urzeczywistniają się za pośrednictwem cen rynkowych, płac i innych form wynagrodzeń, kredytów i procentów, papierów wartościowych i płynących z nich dochodów, podatków, opłat skarbowych, kar pieniężnych, subwencji, emerytur, zasiłków itp. Za pośrednictwem nieustającej konkurencji podmioty gospodarcze, dążąc do realizacji swych interesów, próbują przedstawić korzystniejsze oferty od innych pod względem ceny, jakości wyrobu, jego wyglądu, opakowania, uprzejmości obsługi klienta itp. w celu wywarcia wpływu na korzystne zawarcie transakcji kupna-sprzedaży¹³.

Rynek jako układ regulacji to mechanizm rynku stanowiący autonomiczny układ, który rządzi się własnymi prawami opartymi na zasadach samoregulacji¹⁴. Składa się on ze strumieni (podukładów) podaży i popytu, które wzajemnie się

⁸ S. Mynarski: *Analiza rynku. Makromechanizmy*, Wyd. AE w Krakowie, Kraków 2000, s. 7.

⁹ J. Bremond, J.F. Couet, M.M. Salort: *Kompendium wiedzy o ekonomii*, WN PWN, Warszawa 2005, s. 197.

¹⁰ M. Adamowicz, J. Król: *Ochrona konkurencji a rynek rolny*, Wyd. SGGW, Warszawa 1998, s. 22.

¹¹ D.R. Kamerschen, R.B. McKenzie, C. Nardinelli: *Ekonomia, Fundacja Gospodarcza NSZZ Solidarność*, Gdańsk 1992, s. 47.

¹² M. Nasiłowski: *System...*, op. cit., s. 63.

¹³ Ibidem, s. 63.

¹⁴ S. Mynarski: *Analiza...*, op. cit., s. 63.

równoważą, a każde odchylenie od tej równowagi oddziałuje na cenę, powodując jej zmianę. Elementem sprzęgającym układ popytu z układem podaży jest węzeł sumacyjny, w którym schodzą się strumienie podaży i popytu o przeciwnych znakach. Mechanizm regulacyjny rynku polega na kreowaniu motywacji do inwestowania, produkowania, konsumowania itp. Oprócz rynku składnikiem regulacyjnej sfery gospodarowania jest państwo, którego rola polega na tworzeniu systemu podatkowego, systemów przepisów prawnych dotyczących działalności gospodarczej oraz określonych zasad funkcjonowania i finansowania sfery publicznej. Należy podkreślić, że w pełnieniu roli mechanizmu regulacyjnego i koordynacyjnego zarówno w skali makro-, jak i mikroekonomicznej rynek jest niezastąpiony¹⁵. Jego rola polega na tym, że generując konkurencję, powoduje on racjonalizowanie produkcji, rodzi tendencje proinnowacyjne, prowadzi do równoważenia popytu i podaży, zmusza do podnoszenia efektywności gospodarowania oraz pełni rolę najbardziej obiektywnego weryfikatora wszelkich zamierzeń i przedsięwzięć gospodarczych.

Rynek jako mechanizm motywujący (rola bodźcowa). Według Williamsona, „rynek jest... czymś cudownym, nie tylko ze względu na swe znakomite zdolności sygnalizacyjne, ale także z powodu zdolności wskazywania i utrzymywania bodźców silnego rodzaju”¹⁶. Zdaniem tego uczonego, przeniesieniu transakcji z rynku do firmy (transakcje wewnętrzne w ramach zintegrowanej struktury) towarzyszy zwykle pogorszenie bodźców. Jest ono szczególnie ostre w sytuacji, w której ważna jest innowacja (oraz nagroda za innowację).

Rynek w znaczeniu marketingowym. W marketingu rynek rozpatrujemy w węższym ujęciu niż w znaczeniu ekonomicznym. Zamiast trzech elementów rynku, w znaczeniu marketingowym skupiamy się jedynie na stronie popytowej i rynek utożsamiamy ze zbiorowością nabywców, ich preferencjami, wielkością siły nabywczej. Wynika to z faktu, że przyjmuje się, że w gospodarce rynkowej istnieje przewaga podaży nad popytem, a głównym problemem przedsiębiorstw jest niedobór popytu na wytwarzane produkty. W tym znaczeniu rynek tworzą więc nabywcy, natomiast producenci i sprzedawcy tworzą gałąź. Rynek tworzą więc wszyscy potencjalni klienci mający określoną potrzebę lub pragnienie, którzy w celu ich zaspokojenia są gotowi i są w stanie (dysponują funduszem nabywczym) dokonać wymiany¹⁷.

---

¹⁵ E. Łukawer: *O mechanizmie rynkowym bez gloryfikacji*, [w:] *Rynek, konsumpcja, rolnictwo*, Praca zbiorowa pod red. E. Heynar-Skowrońskiej, SGH, Warszawa 1996, s. 8.

¹⁶ O.E. Williamson: *Ekonomiczne instytucje kapitalizmu. Firmy, rynki, relacje kontraktowe*. WN PWN, Warszawa 1998, s. 169.

¹⁷ F. Kotler: *Marketing. Analiza, planowanie, wdrażanie i kontrola*, Gebethner i S-ka, Warszawa 1994, s. 10.

Rodzaje struktur rynkowych

Struktury rynkowe stanowią oprawę instytucjonalną w jakiej funkcjonuje rynek. W decydujący sposób kształtują specyfikę oraz efektywności jego funkcjonowania. Wyróżniamy cztery podstawowe rodzaje struktur rynkowych: strukturę podmiotową, przedmiotową, organizacyjną i strukturę konkurencyjną. Struktura podmiotowa informuje o liczbie i rodzajach podmiotów uczestniczących w rynku po stronie podaży i popytu. Wyróżniamy następujące składniki (elementy) struktury podmiotowej rynku:

1. Najważniejszym podmiotem w gospodarce rynkowej jest konsument – identyfikowany z gospodarstwem domowym. Gospodarstwo domowe jest dobrowolnym związkiem ludzi wspólnie zamieszkujących i podejmujących decyzje finansowe dotyczące sposobu zarobkowania i wydawania zarobionych pieniędzy. Członkowie rodzin sprzedają na rynku pracy swoje usługi (siłę roboczą) i w zamian otrzymują określone dochody.
2. Kolejnym ważnym podmiotem w gospodarce rynkowej jest przedsiębiorstwo – jest to podmiot gospodarczy prowadzący na własny rachunek działalność produkcyjną lub usługową w celu osiągnięcia określonych korzyści. Stosuje różne czynniki (pracę, kapitał, ziemię i zarządzanie) w celu wytworzenia określonych dóbr lub świadczenia usług, które sprzedaje na rynku innym przedsiębiorstwom, gospodarstwom domowym lub instytucjom budżetowym (władzy). Przedsiębiorstwa w sektorze rolnictwa – gospodarstwa rolne mają do czynienia ze szczególnym czynnikiem produkcji jakim jest ziemia, co powoduje wydłużenie reakcji producenta rolnego na sygnały płynące z rynku, ze względu na silny wpływ warunków przyrodniczo-biologicznych wydłużających cykl produkcji¹⁸. Szczególnego rodzaju przedsiębiorstwem jest natomiast małe gospodarstwo rolne. Łączy ono w sobie cechy gospodarstwa domowego oraz przedsiębiorstwa produkcyjnego, gdzie pewna część produkcji przeznaczona jest na własne konsumpcyjne potrzeby.
3. Pośrednicy (hurtownicy, detaliści, agenci, brokerzy i spekulatorzy) oraz przedsiębiorstwa przetwórcze stanowią trzecią grupę podmiotów rynku. Specyficzną grupę pośredników stanowią organizacje ułatwiające i umożliwiające zawieranie transakcji i dystrybucję, jak: banki i inne instytucje finansowe (np. ubezpieczeniowe), firmy transportowe.
4. Instytucje marketingowe, np. agencje reklamowe, badań rynku itp.
5. Instytucje infrastruktury rynku, np. giełdy, aukcje, podmioty gromadzące i udostępniające informację rynkową.

---

¹⁸ M. Nasiłowski: *System...*, op. cit., s. 39–40.

Tabela 1

Typy (rodzaje) struktur rynkowych: przedmiotowa, konkurencyjna i organizacyjna

Rodzaje struktur przedmiotowych rynku					
Rynek produktów finalnych	konsumpcyjnych (do użytku osobistego)				
	przemysłowych (do dalszego przetwarzania)				
	usług				
Rynek czynników produkcji	pracy (kapitału ludzkiego)				
	ziemi (wartości środowiska przyrodniczego)				
	zarządzania (menedżerów i kapitału społecznego)				
	kapitału	fizycznego (ruchomości i nieruchomości)			
		finansowego	pieniężnego		
			walutowego		
akcji					
obligacji					
instrumentów pochodnych					
Rynek organizacji i idei	np. organizacji politycznych, pozarządowych, religijnych				
Obudowa prawna	znaków handlowych (marek)				
	patentów i praw autorskich				
	praw do produkcji (np. limitów produkcji mleka w ramach wspólnej polityki rolnej UE)				
Miejsc (regionów geograficznych)	np. miejsc pod inwestycje, budowę domu, wypoczynek				
Rodzaje struktur konkurencyjnych rynku					
Rodzaj struktury konkurencyjnej	Liczba producentów	Charakter produktu	Sposób ustalenia ceny	Bariery wejścia na rynek	
Konkurencja doskonała	bardzo duża	homogeniczny	rynkowa jednolita	brak	
Konkurencja monopolistyczna	duża	heterogeniczny	zróżnicowana	małe	
Oligopol	homogeniczny	kilku	homogeniczny	rynkowa	duże
	heterogeniczny	kilku	heterogeniczny	częściowo zróżnicowana	dość duże
Monopol	jeden	homogeniczny	ustalona przez monopolistę	bardzo duże	
Rodzaje struktur organizacyjnych rynku					
Rynek niezorganizowany (targowiskowy)	Rynek częściowo zorganizowany		Rynki formalne (zorganizowane)		Integracja pionowa
	hurtowy	detaiczny	giełdowe	aukcyjne	

Źródło: Opracowanie własne.

6. Administracja państwowa i samorządowa. Instytucje władzy uczestniczą w rynku głównie poprzez podległe jednostki budżetowe po stronie popytu, ale również w pewnej części po stronie podaży. Jednostki sektora publicznego gospodarują ponadto środkami pochodzącymi z opodatkowania przedsiębiorstw i osób, a przeznaczonych na realizację usług publicznych (np. oświata, ochrona zdrowia, bezpieczeństwo, opieka społeczna), w tym również za pośrednictwem rynku.

Struktura przedmiotowa informuje o rodzaju grup produktów, które są przedmiotem obrotu rynkowego (tab. 1). Z kolei struktura konkurencyjna wyraża poziom konkurencyjności danego rynku, a struktura organizacyjna informuje jak określony rynek jest zorganizowany (tab. 1).

Rynek jako instytucja

Rynek nie jest naturalnym tworem, lecz wynikiem pewnego procesu historycznego, który prowadzi do utworzenia instytucji niezbędnych do funkcjonowania rynku jako głównego regulatora procesów gospodarczych oraz do rozwoju indywidualnych i zbiorowych postaw prowadzących do tego, że znaczna część działalności gospodarczej dokonuje się za pośrednictwem rynku¹⁹. Mówiąc o instytucjonalizacji rynku rozumiemy funkcjonowanie systemu instytucji formalnych (głównie przepisy prawa i procedury biurokratyczne), nieformalnych (zwyczaje, normy etyczne, tradycja, religia), struktur zarządzania podmiotami rynkowymi i zarządzania hierarchicznego (integracja pionowa), form infrastruktury rynku i integracji poziomej, organizacji społeczeństwa obywatelskiego oraz mikroekonomiczne mechanizmy optymalnej alokacji nakładów²⁰. Jednocześnie rynek sam stanowi ważną instytucję. Stąd zasady jego funkcjonowania w ramach poszczególnych branż gospodarki powinny podlegać doskonaleniu. Ogólne zalecenia w tym zakresie to likwidowanie form monopolistycznych, a zarazem stymulowanie wzmacniania potencjału konkurencyjnego przedsiębiorstw działających na rynku krajowym, aby były zdolne do ekspansji, w tym na rynki zagraniczne. Powinno temu sprzyjać likwidowanie barier rozwojowych wynikających z nieprzyjaznych biznesowi regulacji prawnych, w tym nadmiernych obciążeń biurokratycznych. W ramach poszczególnych rynków branżowych należy również kreować wzrost wzajemnego zaufania oraz współpracy biznesowej. Powinno to skutkować spadkami kosztów transakcyjnych oraz kosztów

¹⁹ J. Bremond, J.F. Couet, M.M. Salort: *Kompendium...*, op. cit., s. 203.

²⁰ J. Chotkowski, J. Rembeza: *Kierunki doskonalenia instytucji rynkowych sektora rolno-spożywczego w Polsce*, Roczniki Naukowe SERiA 2010, t. XII, z. 4, s. 59–64.

jednostkowych produkcji i marketingu. W realizacji działań mających na celu zwiększanie efektywności funkcjonowania rynku należy w sposób zintegrowany wykorzystywać zarówno samoregulacyjne mechanizmy rynku, jak również oddziaływanie za pomocą instrumentów polityki państwa oraz oddziaływanie organizacji przedstawicielskich podmiotów rynkowych.

W polskiej polityce gospodarczej zadanie rozwoju rynku realizowane jest głównie poprzez przeciwdziałanie praktykom monopolistycznym i działalność Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów. W sektorze rolnym dotyczy to zwłaszcza przeciwdziałania monopolizacji po stronie skupu produktów rolnych. Równie istotne jest wspieranie powstawania nowych firm (przedsiębiorczości), w tym w sektorze agrobiznesu oraz na obszarach wiejskich. Wzmacnianiu konkurencji rynkowej sprzyja obecność na krajowym rynku przedsiębiorstw zagranicznych, w tym firm globalnych. Jednocześnie jednak bardzo ważne jest skuteczne wspieranie polskich uczestników rynku: producentów rolnych, jak również firm obrotu i przetwórstwa oraz zaopatrzenia w środki produkcji (np. firm nasiennych), aby nie ulegały one marginalizacji, lecz były zdolne do ekspansji rynkowej, również na rynki zagraniczne²¹. Efektywność funkcjonowania rynku zwiększa się ponadto dzięki doskonaleniu informacji o jego działaniu.

Rolnictwo stanowiło podstawową dziedzinę gospodarki w okresie początków gospodarki kapitalistycznej (również źródło akumulacji). Obserwacja prawidłowości funkcjonowania tego rynku stanowiła wzorzec rynku konkurencyjnego. Stąd w fizjokratyzmie jako pierwszym naukowym teoretycznym systemie ekonomicznym zakładano, oprócz zasady wolności gospodarczej (wolnego rynku), że bogactwo narodowe (produkt czysty) powstaje jedyne w rolnictwie²². Współcześnie do tego poglądu nawiązywał m.in. wybitny ekonomista rolny R. Manteuffel podkreślając, że jedynie produkcja roślinna, wykorzystując w procesach fotosyntezy energię słoneczną, dwutlenek węgla i wodę tworzy nowe surowce²³. Jak już wcześniej stwierdzono, obecnie rynek rolny stanowi przykład konkurencji niedoskonałej. Jedyne targowiskowy obrót produktami ogrodniczymi funkcjonuje w strukturze zbliżonej do rynku doskonałego.

---

²¹ Ibidem, s. 59–64.

²² W. Stankiewicz: *Historia myśli ekonomicznej*, PWE, Warszawa 2007, s. 93–107.

²³ R. Manteuffel: *Filozofia rolnictwa*, WN PWN, Warszawa 1987, s. 11.

Efektywność funkcjonowania rynku

W literaturze wiele rozważań poświęca się efektywności, ale w odniesieniu do jednostek gospodarczych uczestniczących w rynku po stronie podaży lub popytu (przedsiębiorstw, w tym gospodarstw rolniczych)²⁴. W ocenie poziomu efektywności ekonomicznej podmiotów gospodarczych znajdują zastosowanie w szczególności różne warianty zasady racjonalnego gospodarowania²⁵. W znikomym stopniu analizuje się natomiast pojęcia efektywności rynku²⁶. Świadcstwem braku zainteresowania tym problemem jest fakt, że przykładowo w wyszukiwarce internetowej znajdujemy jedynie odniesienie głównie do efektywności rynku finansowego (papierów wartościowych). Rynek akcji określamy jako efektywny, gdy w każdej chwili ceny rynkowe papierów wartościowych w pełni odzwierciedlają wszystkie dostępne informacje na temat sytuacji firm²⁷. Przez efektywność rynku należy rozumieć maksymalizację produkcji wynikającą z właściwej alokacji zasobów, przy danych ograniczeniach podaży (kosztów ponoszonych przez producentów) i popytu (preferencji konsumentów)²⁸. W warunkach rynku efektywnego społeczeństwo wydobywa z konsumentów ich maksymalne zadowolenie przy zastosowaniu dostępnych zasobów²⁹. Zgodnie z tzw. regułą Pareto efektywność alokacyjna zachodzi wtedy, gdy nie można zwiększyć ekonomicznego dobrobytu jednostki, nie pogarszając jednocześnie sytuacji kogoś innego. Główne nurty teorii ekonomii formułują pogląd, że świadectwem efektywności rynku jest istnienie konkurencji, najlepiej konkurencji doskonałej. Istnienie warunków konkurencji doskonałej wymaga spełnienia wszystkich niżej

---

²⁴ E. Szymańska: *Efektywność przedsiębiorstw – definiowanie i pomiar*, Roczniki Nauk Rolniczych 2010, Seria G, t. 97, z. 2, 152–164.

²⁵ S. Juszczak: *Innowacje a zasada racjonalnego gospodarowania w agrobiznesie*, Zeszyty Naukowe SGGW w Warszawie, Ekonomika i Organizacja Gospodarki Żywnościowej 2008, nr 68, s. 8–11.

²⁶ Jedną z nielicznych prac na ten temat jest wydana przez IERiGŻ-PIB w Warszawie monografia: S. Figiel: *Zagadnienie efektywności w sektorze rolno-żywnościowym – ujęcie metodologiczne i analityczne*, Seria: Komunikaty, Raporty, Ekspertyzy, nr 546, IERiGŻ-PIB, Warszawa 2011, s. 1–47.

²⁷ S.J. Grossman, J.E. Stiglitz: *On the impossibility of informationally efficient markets*, American Economic Review 1980, vol. 70, s. 393–408.

²⁸ D.R. Kamerschen, R.B. McKenzie, C. Nardinelli: *Ekonomia*, op. cit., s. 61.

²⁹ P.A. Samuelson, W.D. Nordhaus: *Ekonomia*, op. cit., s. 443.

wymienionych warunków (pięć pierwszych warunków to warunki konkurencji czystej)³⁰:

- całkowite rozproszenie podaży i popytu, a więc istnienie tak dużej liczby sprzedawców i nabywców, że żadna pojedyncza transakcja nie wpływa na poziom cen,
- całkowita jednorodność (homogeniczność) produktów,
- pełna swoboda wejścia na rynek i wyjścia z niego,
- kierowanie się przez przedsiębiorstwa jedynie zasadą maksymalizacji zysku, a przez nabywców zasadą maksymalnej użyteczności,
- bierna polityka państwa niezakłócająca samoczynnych (samoregulujących) procesów rynkowych,
- doskonała podzielność czynników produkcji oraz dóbr konsumpcyjnych,
- doskonała mobilność czynników produkcji, które bez żadnych ograniczeń i kosztów mogą być przenoszone między branżami,
- doskonała przejrzystość rynku, a więc swobodny i bezpłatny dostęp do informacji rynkowej.

Rzeczywista konkurencja jest niedoskonała. Dotyczy to zwłaszcza rynków rolnych, gdzie struktura konkurencyjna zbliżona jest najczęściej do modelu konkurencji oligopsonistycznej (wielu producentów sprzedaje produkty kilku odbiorcom)³¹. Konkurencja doskonała jest więc konstrukcją teoretyczną (modelową), jednak stanowi wzorzec zachowania ekonomicznego. Sprzyjając możliwie w największym stopniu konkurencji i pozostawiając regulacyjną rolę swobodnie kształtującym się cenom, otrzymuje się optymalny poziom dobrobytu konsumentów i producentów³².

Z teoretycznego punktu widzenia podstawą oceny efektywności danego rynku branżowego powinno być porównanie obserwowanych na nim efektów (bilansu korzyści i strat wszystkich uczestników rynku) z sytuacją rynku doskonałego, zapewniającego maksimum łącznych korzyści jego uczestnikom³³. Oceny efektywności rynków można dokonywać po pierwsze w płaszczyźnie efektów i kosztów funkcjonowania związanych z poziomem konkurencyjności oraz sposobami zawierania transakcji (pojęcie efektywny rynek – efficient market). Druga płaszczyzna dotyczy zdolności rynku do pełnego i natychmiastowego odzwierciedlenia określonego zbioru informacji w cenie (pojęcie efektywności rynkowej – market efficiency)³⁴. W nawiązaniu do niewystępowania w praktyce

³⁰ P. Waniowski: *Strategie cenowe*, PWE, Warszawa 2003, s. 25.

³¹ J. Rembeza: *Integracja rynków rolnych w Polsce*, Monografie i Rozprawy Naukowe IHAR 2001, nr 15, s. 21.

³² J. Bremond, J.F. Couet, M.M. Salort: *Kompendium...*, op. cit., s. 18–19.

³³ S. Figiel: *Zagadnienie...*, op. cit., s. 12.

³⁴ *Ibidem*, s. 13.

form konkurencji doskonałej, można sformułować miary pomocnicze i na ich podstawie stawiać hipotezy o poziomie efektywności funkcjonowania danego rynku. Do tego rodzaju przejawów efektywnego rynku można zaliczyć następujące czynniki:

1. Ceny swobodnie kształtują się pod wpływem relacji popytu i podaży.
2. Następuje relatywnie szybki przepływ impulsów cenowych powodowanych głównie wystąpieniem zmian (szoków) podażowych. Na rynku działa prawo jednej ceny (te same produkty różnią się jedynie kosztami przetwarzania, transportu, magazynowania).
3. Mechanizmy rynku stymulują procesy wzmacniania potencjału ekonomicznego i zdolności konkurencyjnej uczestników rynku – są oni zdolni do re-produkcji rozszerzonej i ekspansji rynkowej, w tym na rynki zagraniczne.
4. Stopniowa redukcja jednostkowych kosztów produkcji i marketingu oraz spadek realnych cen w długim okresie, spadek marż cenowych w poszczególnych ogniwach łańcucha marketingowego.
5. Następuje spadek kosztów transakcyjnych, czyli kosztów zawierania transakcji rynkowych oraz funkcjonowania całego systemu ekonomicznego, zwłaszcza kosztów instytucji formalnych.
6. Następuje absorpcja innowacji oraz form postępu technologicznego i ekonomiczno-organizacyjnego (w rolnictwie dodatkowo ważny jest postęp biologiczny),
7. Następuje rozwój rynku – wzrost popytu i możliwości zbytu.
8. Nie następuje radykalne pogorszenie sytuacji ekonomicznej producentów surowca wobec sfery obrotu i przetwórstwa.

Podsumowanie

Powstanie rynku związane jest z ukształtowaniem zwyczajów handlu wymiennego, czyli rozwojem gospodarki towarowo-pieniężnej. Funkcjonowanie rynku uznawane jest jako swoisty „cud” powodujący koordynowanie decyzji ekonomicznych milionów różnych podmiotów zgodnie z zasadą optymalnego wykorzystania ograniczonych zasobów czynników produkcji. Wszystkie główne nurty teorii ekonomii opierają się na uznaniu samoregulacyjnej roli mechanizmów rynku. Charakterystyka rynku określonej grupy produktów (branży) związana jest w szczególności z rodzajami struktur rynkowych. Oprócz pojęcia efektywności podmiotów gospodarczych wyróżniamy pojęcie efektywności określonego rynku. O efektywności rynku decyduje kształt instytucji, w tym instytucji formalnych i nieformalnych. Jednocześnie sam rynek powinien podlegać doskonaleniu w kierunku zwiększania jego konkurencyjności i efektywności funkcjonowania.

Rynki rolne odegrały ważną rolę w tworzeniu teoretycznych systemów ekonomicznych. Wraz z rozwojem przetwórstwa i koncentracją obrotu i handlu detalicznego przekształcały się z formy zbliżonej do konkurencji doskonałej w kierunku konkurencji oligopsonistycznej (wielu producentów sprzedaje kilku odbiorcom).

Literatura

- ADAMOWICZ M., KRÓL J. 1998: *Ochrona konkurencji a rynek rolny*, Wyd. SGGW, Warszawa, s. 22.
- BREMOND J., COUET J.F., SALORT M.M. 2005: *Kompendium wiedzy o ekonomii*, WN PWN, Warszawa, s. 197.
- CHOTKOWSKI J., REMBEZA J. 2010: *Kierunki doskonalenia instytucji rynkowych sektora rolno-spożywczego w Polsce*, Roczniki Naukowe SERiA, t. XII, z. 4, s. 59–64.
- DOMAŃSKI S. 2002: *Przedmowa do wydania polskiego*, H.R. Varian, *Mikroekonomia. Kurs średni – ujęcie nowoczesne*, wyd. III, WN PWN, Warszawa, s. 21.
- FIGIEL S. 2011: *Zagadnienie efektywności w sektorze rolno-żywnościowym – ujęcie metodologiczne i analityczne*, Seria: Komunikaty, Raporty, Ekspertyzy, nr 546, IERiGŻ-PIB, Warszawa, 1–47.
- GROSSMAN S.J., STIGLITZ J.E. 1980: *On the impossibility of informationally efficient markets*, American Economic Review, vol. 70, s. 393–408.
- JUSZCZYK S. 2008: *Innowacje a zasada racjonalnego gospodarowania w agrobiznesie*, Zeszyty Naukowe SGGW w Warszawie, *Ekonomika i Organizacja Gospodarki Żywnościowej*, nr 68, s. 8–11.
- KAMERSCHEN D.R., MCKENZIE R.B., NARDINELLI C. 1992: *Ekonomia*, Fundacja Gospodarcza NSZZ Solidarność, Gdańsk, s. 4
- KLIMCZAK B. 1998: *Mikroekonomia*, AE, Wrocław, s. 62.
- KOTLER P. 1994: *Marketing. Analiza, planowanie, wdrażanie i kontrola*, Gebethner i S-ka, Warszawa, s. 10.
- ŁUKAWER E. 1996: *O mechanizmie rynkowym bez gloryfikacji*, [w:] *Rynek, konsumpcja, rolnictwo*. Pr. zb. pod red. E. Heynar-Skowrońskiej, SGH, Warszawa, 8.
- MANTEUFFEL R. 1987: *Filozofia rolnictwa*, WN PWN, Warszawa, 11.
- MYNARSKI S. 2000: *Analiza rynku. Makromechanizmy*, Wyd. AE w Krakowie, Kraków, s. 7.
- NASIŁOWSKI M. 2007: *System rynkowy. Podstawy mikro- i makroekonomii*, Wyd. Key Text, Warszawa, s. 34
- REMBEZA J. 2001: *Integracja rynków rolnych w Polsce*, Monografie i Rozprawy Naukowe, nr 15, s. 21.
- SAMUELSON P.A., NORDHAUS W.D.: *Ekonomia*, t. 1, WN PWN, Warszawa, 26.
- STANKIEWICZ W. 2012: *Ekonomika instytucjonalna. Narodziny i rozwój*, PWSBiA, Warszawa 2012, s. 82.
- STANKIEWICZ W. 2007: *Historia myśli ekonomicznej*, PWE, Warszawa, 93–107.
- SZYMAŃSKA E. 2010: *Efektywność przedsiębiorstw – definiowanie i pomiar*, Roczniki Nauk Rolniczych, G, T. 97, z. 2, s. 152–164.

WANIOWSKI P. 2003: *Strategie cenowe*, PWE, Warszawa, s. 25.

WILLIAMSON O.E. 1998: *Ekonomiczne instytucje kapitalizmu. Firmy, rynki, relacje kontraktowe*, WN PWN, Warszawa, s. 169.

The Market as a Basic Economic Institution: the Term, the Structures, and its Effectiveness

Abstract

In this paper the basic concepts of modern economics concerned with the market, market structures and the effectiveness of market functioning are presented. Definitions of the market were characterized on the basis of theoretical concepts. Classification of the types of market structures was proposed and the preconditions for the improvement of effectiveness of particular brand markets were stated. The market constitutes basic institution of market economy and so the rules of its functioning should be perfected. Historically, economic thought presented the market of agrifood products as an ideal of perfect competition. Currently, due to the processes of concentration on the demand side, agricultural markets function within the structure of imperfect competition (oligopsonistic).